

Příspěvek vídeňských menšinových archivů k historii sociálně demokratického exilu: výběr z korespondence Josefa Jonáše a Radomíra Luži¹

JAN CEBE – ALEXANDRA BLODIGOVÁ

Institut komunikačních studií a žurnalistiky, Fakulta sociálních věd, Univerzita Karlova, Praha, Česká republika

e-mail: cebe@fsv.cuni.cz

Institut komunikačních studií a žurnalistiky, Fakulta sociálních věd, Univerzita Karlova, Praha, Česká republika

e-mail: Blodigova@seznam.cz

Securitas Imperii 40 (1) 2022:??–??

https:

Abstrakt

Studie s komentovanou edicí dokumentů je věnována sociálně demokratickému novináři, politikovi a funkcionáři Josefu Jonášovi (1920–2002). Tohoto předního činovníka české demokratické komunity ve Vídni 2. poloviny 20. století představuje především v kontextu jeho aktivit v československém sociálně demokratickém exilu po únoru 1948. Text se zaměřuje zejména na období od Jonášova útěku z Československa do přelomu 50. a 60. let. Z té doby také pocházejí čtyři dopisy, které autoři předkládají v komentované edici. Soubor je zajímavý především proto, že přibližuje aktivity Josefa Jonáše v rámci exilu, ozřejmuje pozadí jeho přesunu z Kodaně do Vídně a naznačuje jeho vztahy k dalším výrazným osobám exilového života. Dopisy jsou dochovanou částí korespondence mezi Jonášem a Radomírem Lužou, jenž byl jeho blízkým přítelem a exilovým spolupracovníkem. V roce 1960 se Luža z New Yorku přesunul za Jonášem do Vídně a strávil tam s rodinou šest let. Zatímco Radomír Luža je již historikům čs. exilu (nejen skrze jeho autorské práce) dobře znám, osobnost Josefa Jonáše je v rámci studií exilu dlouhodobě přehlížena (vyjma souvislostí s exilovými aktivitami Bohumila Laušmana). Jeho činnost nejen v rámci sociálně demokratického exilu, ale i v širším kontextu (spoluzakladatel a člen redakční rady časopisu *Svědectví*, člen Rady svobodného Československa, Československého poradního sboru v západní Evropě aj.) ukazuje, že tato osobnost rozhodně není bez významu a zaslouží si vědeckou pozornost.

Klíčová slova

Josef Jonáš, Radomír Luža, exil, exilová Československá strana sociálně demokratická, studená válka, česká menšina ve Vídni, *Vídeňské svobodné listy*, *Svědectví*

1 Studie s komentovanou edicí dokumentů byla zpracována v rámci řešení projektu Programu aplikovaného výzkumu a vývoje národní a kulturní identity na léta 2016 až 2022 (NAKI II): „Wenzel a jeho noviny“ – historie českého tisku v „rakouské“ Vídni (DG20P02OVV024).

Zájem o osobu exilového novináře a funkcionáře Josefa Jonáše (1920–2002) souvisí s přípravami výstavy k 70. výročí vzniku *Vídeňských svobodných listů* (VSL)². V rámci nich byla provedena také heuristika dokumentů uložených ve vídeňské redakci VSL. Tento list české menšiny v Rakousku byl po více než 30 let své existence s Jonášem neoddělitelně spojen. Při rozkrývání obsahu archivu však nekrystalizoval pouze obraz Jonáše-menšináře, který se zapojil do života českých starousedlíků (tedy příslušníků české menšiny), ale nalezená korespondence jej přibližuje i jako blízkého přítele jedné z výrazných postav sociálně demokratického exilu po únoru 1948, Radomíra Luži.³ Zároveň dokumenty ukazují Jonášovo mimořádné zapojení do činnosti socialistického exilu a mezinárodních socialistických struktur.

Dokumenty k činnosti Josefa Jonáše a dalších představitelů pounorového exilu se nacházejí ve Vídni v několika archivech (z velké části dosud neuspořádaných) českých vídeňských organizací a spolků, k jejichž zpracování a zpřístupňování postupně dochází. Tím nejspolečnějším je v současnosti Archiv Školského spolku Komenský⁴, který je bezesporu největším soukromým archivem české menšiny ve Vídni. Zahrnuje především dokumenty z činnosti spolku z let 1875–1990 (více než 500 kartonů) a jedinečnou sbírku českého menšinového tisku v Rakousku. Fond byl uspořádán v roce 2000 s podporou grantových prostředků Ministerstva zahraničních věcí ČR (MZV ČR) a Národního archivu (NA) v Praze. Archiváři tehdy převezli plísni napadené dokumenty do Prahy, kde po ošetření fond rekonstruovali, inventárně zpracovali a odvezli zpět do Vídně.

Nejdůležitější část dokumentů k osobě Josefa Jonáše se však nachází v Archivu Menšinové rady (AMR)⁵. Ten zahrnuje několik drobných torzovitých fondů a docho-

2 BLODIGOVÁ, Alexandra – CEBE, Jan: *70 let Vídeňských svobodných listů 1946–2016. Katalog k výstavě*. Menšinová rada české a slovenské větve v Rakousku, Vídeň 2016.

3 Radomír Luža (1922–2009), byl synem předního představitele protinacistického odboje gen. Vojtěcha Luží (1891–1944). Za německé okupace byl činný v domácím odboji na Brněnsku. Byl zatčen Gestapem, ale následně propuštěn. Od září 1942 žil v ilegality a nadále působil v odboji, na konci války již jako zástupce velitele partyzánské skupiny operující jako součást tzv. Rady tří na západní Moravě. Po válce se vrátil ke studiu a získal titul doktora práv na brněnské Masarykově univerzitě. Zároveň byl organizačně a politicky činný jako funkcionář ústředních odborových svazů, místopředseda krajského výboru Československé strany sociálně demokratické (ČSSD) v Brně, člen brněnského zastupitelstva a místopředseda mládeže ČSSD. Koncem března 1948 odešel do exilu do Rakouska a poté do Francie. V Paříži se podílel na exilové zpravodajské činnosti, byl aktivní ve vedení exilové ČSSD (od května 1949 byl předsedou zemské organizace strany ve Francii) i v Radě svobodného Československa (RŠČ). V listopadu 1953 odjel do USA, kde získal zaměstnání v ústředí finanční společnosti American Express. Zároveň studoval historii na New York University (1959 Ph.D.), působil v Socialistické internacionále mládeže (International Union of Socialist Youth, IUSY) a ve Shromáždění porobených evropských národů (Assembly of Captive European Nations, ACEN). V roce 1956 začal společně s Pavlem Tigridem vydávat časopis *Svědectví*. S přáteli z Ústřední komise mládeže (ÚKM) ČSSD Josefem Jonášem a Jiřím Horákem byl až do čísla 71 členem jeho redakční rady. V roce 1960 odešel do Vídně a ve funkci ředitele americké nadace pro pomoc asijským a africkým studentům tam působil až do roku 1966. Poté se vrátil do USA. Vyučoval moderní střeoevropské dějiny (v roce 1993 byl jmenován emeritním profesorem na Tulane University) a psal publikace k dějinám protinacistického odboje a demokratického exilu. Po roce 1989 se účastnil obnovy ČSSD v Československu.

4 *Archiv Školského spolku Komenský*, Vídeň III, Sebastianplatz 3. Badatelské návštěvy je možné si dohodnout na sekretariátě spolku (e-mail: office@komensky.at).

5 *Archiv Menšinové rady české a slovenské větve v Rakousku*, Vídeň V, Margaretenplatz 7. Uspořádané

vanou úplnou chronologickou řadu výtisků *VSL* z let 1946–2015. Menšinová rada české a slovenské větve v Rakousku (MR), jež zaštiťuje jednotlivé menšinové spolky, získala v roce 2015 grant MZV ČR na uspořádání výstavy k 70. výročí založení *VSL* (2016). Součástí přípravy libreta a dokumentace výstavy bylo i hrubé roztržidění dokumentů nacházejících se v redakci *VSL*. Z dochovaného celku se podařilo na základě provenienčního principu vytržidit fond MR v časovém rozsahu (1925) 1957–2017 (20 kartonů), fond *VSL* 1946–2011 (30 kartonů), fond spolku České srdce, který byl po jistou dobu vydavatelem *VSL* 1926–1990 (27 kartonů) a torzo fondu Josefa Jonáše z let 1955–1980. Právě zde se mezi směsí dokumentů osobní i redakční povahy objevil také střípek z osobní korespondence Josefa Jonáše s Radomírem Lužou. Dopisy, které si oba přátelé vyměnili v letech 1954 a 1960, se pro autory tohoto příspěvku staly impulzem k tomu, aby o postavě Josefa Jonáše začali uvažovat i v širším kontextu dějin českého exilu. Předkládaná studie doplněná edicí nalezených dopisů je součástí tohoto záměru.⁶

Základní informace o Jonášově životě jsou dnes již známy, jeho obraz jakožto aktivního činitele politického života československého pounorového exilu však zůstává poněkud zamlžen.⁷ Politické směřování Jonáše určil jeho dělnický původ. Již v učňovských létech se stal členem brněnské sociální demokracie. Po absolutoriu na vyšší průmyslové škole v Brně pracoval jako nástrojař a zámečnický v brněnských strojírenských podnicích. Za 2. světové války se účastnil odboje a byl tři roky vězněn ve slezském Volově. Kredit odbojáře a oběti nacistické perzekuce mu po válce pomohl k politickému vzestupu. Stal se krajským tajemníkem sociálně demokratické mládeže na Brněnsku a na sjezdu ČSSD v roce 1947 byl tajemníkem Blažejem

dokumenty byly v roce 2016 uloženy do archivních kartonů a byl k nim zpracován soupis, přičemž bylo respektováno pořádací schéma Národního archivu, kdy nejvýznamnější spolkové dokumenty byly rozpracovány podrobněji. Konkrétně se jedná o zápisy z valných hromad a výborových schůzí a schůzí redakční rady. AMR není zpřístupněn, neboť je uložen v redakci *VSL*.

- 6 Kvůli rozsáhlým spolkovým aktivitám J. Jonáše ve Vídni zůstal jeho osobní fond roztržštěn do několika vzájemně se prolínajících částí. Autoři mohli v rámci přípravy brožury ke 100. výročí spolku České srdce ve Vídni (<https://www.ceske-srdce.at/cz/historie>) nahlédnout i do většiny částí Jonášova fondu uloženého v prostorách Českého Srdce. Tento archiv (tzv. Archiv Hotelu Pošta) není badatelům přístupný a jeho inventurní zpracování je teprve v počátcích. Nachází se v komplexu Hotelu Post, Videň I, Drachengasse 3/7.
- 7 Kromě vídeňských menšinových archivů lze dokumentaci k Jonášově činnosti nalézt v archivu knihovny Libri prohibiti. Fond Jonáš (v rozsahu 8 kartonů) je však torzovitý, zahrnuje korespondenci z činnosti původce fondu v Menšinové radě, dobové tematicky uspořádané výstřížky z exilového tisku a dokumentaci k činnosti Československého poradního sboru v západní Evropě z let 1972 až 1979. Z memoárové literatury zaměřené na téma sociálně demokratického exilu Jonáše významněji zmiňuje ve svých dějinách exilové ČSSD pouze Radomír Luža (viz dále), jeho pohled ale není úplně objektivní. Jonáš je zobrazován jako stranou nedocenený, ale schopný Lužův spolupracovník. Strážlivější pohled na Jonáše podává v monografiích k počátkům ČSSD v exilu (viz dále) Pavel Horák, který čerpal z archiválií, zejména z korespondence mezi Josefem Jonášem, Bohumilem Laušmanem a dalšími sociálními demokraty (Radomír Luža, Jiří Horák, Václav Majer, Blažej Vilím). Zejména obsáhlá pozůstalost Radomíra Luži uložená v archivu Hooverova institutu na Stanfordově univerzitě (USA) by mohla být dalším významným zdrojem informací (nejen) o spolupráci Luži a Jonáše, ale i o Jonášově exilové činnosti.

Vilímem⁸ a novým předsedou strany Bohumilem Laušmanem⁹ prosazen do funkce tajemníka Ústřední komise mládeže. Spolu s místopředsedou ÚKM Radomírem Lužou vedli dorost proti levicovému stranickému křídlu Zdeňka Fierlingera.¹⁰

Po únoru 1948 Jonáš nezvolil na rozdíl od řady přátel z ÚKM (např. Jiřího Horáka¹¹ či Radomíra Luži) rychlou cestu za hranice, ale podílel se na sociálně demokratickém odboji na Brněnsku. Vytvořil ilegální skupinu, do níž se zapojili i další mladí sociální demokraté (Čestmír Ješina, Ladislav Junek, Jaroslav Benda, Jiří Löewy a Dominik Vrba). Jejich cílem bylo navázat a udržet spojení se sociálně demokratickým exilem a pomáhat ohroženým osobám při přechodu hranic do Rakouska. Další těžiště působení skupiny pak spočívalo ve zpravodajské činnosti. Koordinace s exilem probíhala především přes spojení Jonáše s Radomírem Lužou. Než však mohli uvedení rozvinout rozsáhlejší aktivitu, zkomplikovala se jejich situace natolik, že se i oni rozhodli republiku opustit. V té době už ale byli sledováni Státní bezpeč-

-
- 8 Blažej Vilím (1909–1976), politik, novinář, v letech 1945–1948 generální tajemník ČSSD a poslanec Národního shromáždění (NS). Ve Velké Británii byl od května do září 1948 prozatímním předsedou exilové ČSSD a v letech 1948–1950 jejím generálním tajemníkem. Rozešel se ale s vedením strany a byl odvolán z funkce. Odvolání neuznal a jeho boj s Václavem Majerem a Václavem Holubem trval až do roku 1952. Vilím pak pracoval jako cizelér a pokračoval v nezávislé politické činnosti.
- 9 MUDr. Richard Pollak (Polák) byl od listopadu 1948 člen zemského výboru ČSSD ve Velké Británii a člen jejího Ústředního výkonného výboru (ÚVV). Pracoval v exilové zpravodajské službě ve Velké Británii. V roce 1959 rezignoval na členství v ÚVV, aby tak vyjádřil svůj protest proti jednání vedení ČSSD se zástupci Seliger Gemeinde. Místo v zemském výboru ČSSD musel Pollak přenechat Jaroslavu Hodačovi. Po odhalení Hodačovy spolupráce s StB upozorňoval, že upevnění jeho pozic v exilové ČSSD umožnili vedoucí činitelé Václav Holub, Vilém Bernard a Adolf Mokřý. JIRÁSEK, Zdeněk: *Československá pounorová emigrace a počátky exilu*. Prieš, Brno 1999, s. 62; ŠIMSOVÁ, Sylva: Dokumenty o styku s domovem a o zpravodajské službě v pozůstalosti Blažeje Vilíma v Anglii. *Sborník Archivu Ministerstva vnitra*, 2006, č. 4, s. 319–350.
- 9 Bohumil Laušmann (1903–1963), byl od roku 1919 aktivní v ČSSD, za niž byl v letech 1935–1939 a 1945–1948 poslancem NS. V roce 1939 odešel do exilu ve Francii, odtud pak do Velké Británie. V letech 1940–1945 byl členem Státní rady v Londýně. Od prosince 1944 člen Hlavního štábu partyzánského hnutí v Československu, v letech 1945–1947 první místopředseda ČSSD a ministr průmyslu. V únoru 1948 přijal funkci místopředsedy v Gottwaldově vládě, v červnu téhož roku byl z funkce odvolán. V prosinci 1949 emigroval do Rakouska. Dne 23. 12. 1953 byl unesen agenty StB zpět do ČSR a následně odsouzen. Zemřel za nevyjasněných okolností ve vězení.
- 10 HORÁK, Pavel: *Bohumil Laušman: politický životopis. Riskantní hry sociálnědemokratického lídra*. Mladá fronta, Praha 2012, s. 239. Zdeněk Fierlinger (1891–1976) byl od roku 1919 v diplomatické službě ČSR. V letech 1942–1945 velvyslanec v SSSR. Od roku 1924 člen ČSSD, v letech 1945–1947 a od března do června 1948 předseda strany. Od dubna 1945 do července 1946 předseda vlády. V letech 1945–1948 usiloval o úzkou spolupráci s KSČ, na sjezdu v Brně 1947 byl ale poražen Bohumilem Laušmanem. Po únoru 1948 se vrátil do čela ČSSD a podílel se na likvidaci strany v rámci jejího splnutí s KSČ. V letech 1953–1964 předseda NS, 1964–1969 předseda Svazu československo-sovětského přátelství (SČSP), v srpnu 1968 protestoval proti sovětské okupaci.
- 11 Jiří Horák (1924–2003), politik a politolog. V letech 1945–1947 tiskový tajemník ministra Bohumila Laušmana. Po převratu v únoru 1948 emigroval. V Německu působil ve Sdružení čs. politických uprchlíků, jako tajemník ÚKM ČSSD a tajemník Ústředního svazu čs. studentstva v exilu. V roce 1951 odešel do USA, kde studoval politologii na Columbia University (1960 Ph.D.). Od roku 1961 přednášel na Manhattan College (1963–1967 docent, od roku 1967 profesor). V 50. a 60. letech působil v IUSY. V roce 1956 založil s Pavlem Tigridem, Radomírem Lužou a Josefem Jonášem časopis *Svědectví* a v prvních letech byl nominálně jeho vydavatelem. V letech 1961–1972 místopředseda, poté do roku 1989 generální tajemník RSČ. V prosinci 1989 se vrátil do vlasti a podílel se na obnově ČSSD – v letech 1990–1993 byl jejím předsedou.

ností (StB). Jonáš a jeho brněnský přítel Jaroslav Benda¹² si svůj útěk naplánovali na konec listopadu 1948. Poslední dny trávili na chatě Čestmíra Ješiny ve Smrku u Třebíče. Dne 27. listopadu ráno chatu obklíčila StB, která zatkla nejen oba přátele, ale i převaděče Františka Kautzkého. Jonáš s Bendou byli převezeni do ruzyňské věznice v Praze, byli vězněni, vyslýcháni a posléze pod podmínkou tajné spolupráce propuštěni. Dohodu ale nemínili dodržet a v únoru 1949 se jim podařilo emigrovat do Rakouska.¹³

Počátky exilového života sociálních demokratů nebyly snadné. Stranická příslušnost mohla startovní pozici ulehčit, platilo to však spíše pro osoby zastávající vyšší posty v rámci mocenské hierarchie, na nichž měly západní mocnosti zájem a jimž poskytly jistou podporu. ČSSD sice již od května 1948 začala z Londýna vyvíjet organizovanou činnost zahrnující i plány na vybudování záchytných a podpůrných struktur pro uprchlíky, realita sběrných táborů a problémy s finančním i personálním zajištěním fungování strany však akce větších rozměrů neumožňovaly.¹⁴ Stranu navíc ochromovaly spory jejího exilového londýnského vedení s generálním tajemníkem Blažejem Vilímem na jedné straně a předsedou Václavem Majerem¹⁵ na straně druhé. Uvedené nakonec v září 1950 vyústilo ve Vilímovo odvolání. Jeho místo zaujal Václav Holub.¹⁶

12 Jaroslav Benda (1927–2016), reportér listu *Čin*. Po únoru 1948 vstoupil do ilegální skupiny Josefa Jonáše, s nímž byl zatčen. Po propuštění oba emigrovali. Zapojil se do činnosti ÚKM a reprezentoval ji na kongresech IUSY. V exilu stál na straně Lužova opozičního křídla mladých. Do roku 1963 působil ve Vídni jako korespondent americké agentury *United Press*, v letech 1952–1954 byl redaktorem *VSL*, 1954–1955 redaktorem časopisu *Naše cesta*, 1958–1963 jednatelem Menšinové rady. V roce 1963 odjel do USA a pracoval pak jako redaktor krajských *New Yorkských listů*.

13 HORÁK, Pavel: *Stranické legitimace, vážení! Československá sociální demokracie na útěku poválečnou Evropou (1948–1953)*. NLN – FF UK, Praha 2015, s. 149–151.

14 K budování ČSSD v exilu blíže viz např. HORÁK, Pavel: *Stranické legitimace, vážení!*; LUŽA, Radomír: *Československá sociální demokracie. Kapitoly z let exilu 1948–1989*. Československé dokumentační středisko – Doplněk, Praha – Brno 2001; HOLUB, Václav – HRUBÝ, Karel (eds.): *Léta mimo domov. K historii Československé sociální demokracie v exilu*. Dr. Eduard Grégr a syn, Praha 1996.

15 Václav Majer (1904–1972), horník, politik a stranický funkcionář. Ve 20. letech tajemník odborového sdružení sociálně demokratického zemědělského dělnictva na Lounsku, v letech 1935–1938 předseda Svazu domkařů a maloročníků při Československé sociálně demokratické straně dělnické, 1937–1938 člen Ústředního výboru (ÚV) ČSSD. Po okupaci Československa se zapojil do odboje. Po prozrazení utěl v únoru 1940 do Francie, kde vstoupil do československé armády a v červnu 1940 se zúčastnil bojů. Po kapitulaci Francie byl s jednotkou evakuován do Velké Británie a tam 21. 11. 1941 jmenován prezidentem Edvardem Benešem členem Státní rady československé. V letech 1944–1945 ministr průmyslu, obchodu a živností v druhé exilové vládě v Londýně, 1945–1946 poslanec Prozatímního NS za ČSSD, 1946–1948 poslanec NS, ministr výživy a člen předsednictva ČSSD. Ve dnech únorové krize Majer požadoval demisi sociálně demokratických ministrů, kterou sám podal ráno 25. 2. 1948. Poté, co v ČSSD převzalo moc prokomunistické křídlo, byl ze strany vyloučen. V létě 1948 emigroval do Velké Británie, roku 1950 přesídlil do USA. Až do své smrti působil jako předseda ČSSD v exilu. Zastával funkce v Radě svobodného Československa, Socialistické internacionále a v řadě dalších organizací.

16 K Vilímovu odvolání podrobně viz ŠIMSOVÁ, Sylva: Propuštění Blažeje Vilíma z funkce ústředního tajemníka exilové Československé sociální demokracie v roce 1950. In: *Ročenka Československého dokumentačního střediska 2004–2007*. Československé dokumentační středisko, Praha 2008, s. 21–52. Václav Holub (1909–2004), byl od roku 1923 členem ČSSD. V letech 1934–1938 místopředseda Ústředí mládeže ČSSD, 1939–1940 tajemník mládeže při Národním souručenství. Společně s Václavem Majerem uprchl z protektorátu a sloužil v československé zahraniční armádě. V břez-

V únoru 1949 poznal neradostnou realitu rozhádaného exilu i Jonáš. Pozdní odchod z Československa a souvislosti jeho zatčení i propuštění byly vnímány jako přitěžující okolnost budící podezření. Společně s Bendou po útěku našli dočasné útočiště v Innsbrucku, kde za podpory místní organizace rakouské sociální demokracie (Sozialistische Partei Österreichs, SPÖ) vedl neoficiální sociálně demokratickou uprchlickou ubytovnu bývalý náměstek brněnského primátora a zástupce ČSSD v Rakousku Adolf Mokry¹⁷. Život v útulně byl bezesporu drsný (Jonáš s Bendou se např. museli dělit o jedno lůžko, což prý vedlo k řečem o jejich homosexualitě), přesto lepší než v rakouských uprchlických táborech obecně.¹⁸

Názor vedení ČSSD na Jonášovu osobu zůstával nejasný. Kontakty Jonáš udržoval především návštěvami uprchlických táborů v Rakousku a Německu a korespondencí s přáteli a spolupracovníky z exilové ÚKM, do jejíž činnosti se opět zapojil a ve funkci druhého místopředsedy vystřídal Jiřího Horáka.¹⁹ Její předseda Radomír Luža v té době působil v Paříži, kde byl od května 1949 předsedou zemské organizace ČSSD a zároveň pracoval pro exilovou Československou zpravodajskou službu generála Sergěje Ingra.²⁰

Jonáš neskrýval své zatčení StB ani okolnosti následného propuštění (za pravdivost jeho výpovědi se zaručil i „zpravodajec“ Luža), toto pokání však nestačilo k tomu, aby byl v atmosféře plné nedůvěry v očích londýnského vedení rehabilitován. Jeho úzký vztah s Lužou, který z ÚKM v exilu budoval opozici vůči „starým

nu 1945 byl delegátem sociálních demokratů na moskevských jednáních, jejichž výsledkem byl Košický vládní program. Od dubna do června 1945 generální tajemník ČSSD, v letech 1945–1948 člen jejího Ústředního výkonného výboru (ÚVV) a poslanec Národního shromáždění. Od března 1948 byl v emigraci ve vedení exilové ČSSD, v letech 1950–1969 působil coby její generální tajemník a stranu zastupoval v mezinárodních organizacích. V roce 1990 se účastnil obnovovacího sjezdu ČSSD v Praze.

- 17 Adolf Mokry (1900–1978), novinář, politik. Od mládí člen ČSSD, v letech 1945–1948 redaktor deníku *Čin* (v redakci byl spolu s Jaroslavem Bendou), současně v letech 1946–1948 náměstek primátora Brna. V dubnu 1948 emigroval do Rakouska, kde zastupoval exilovou ČSSD. V roce 1950 odjel do Velké Británie, kde se stal spolupracovníkem Viléma Bernarda a Václava Holuba. Pracoval jako hlasatel československé vysílání BBC.
- 18 K činnosti této ubytovny na Salurnerstrasse blíže viz HORÁK, Pavel: *Stranické legitimace, vězení!*, s. 154–155. K životním podmínkám v uprchlických táborech viz např. NEKOLA, Martin: „Naši lidé se potácí po táboře hladem“. Češi v uprchlických táborech v Rakousku po únoru 1948. *Paměť a dějiny*, 2021, roč. 15, č. 2, s. 80–89.
- 19 Jonáš se od roku 1950 podílel na přípravě tiskového orgánu ÚKM *Zpravodaj*, který v Kodani vydával Jiří Horák. Přispíval i do nástupnického periodika *Naše cesta*, na němž se redakčně podíleli Jaroslav Benda, Radomír Luža, Karel Škrábek a příspěvky zde publikovali mj. i Jan Papánek či Hubert Ripka. K tématu periodik ÚKM blíže HORÁK, Pavel: *Publicistika poúnorového sociálnědemokratického exilu (1948–1953)* (diplomová práce). FSV UK, Praha 2011; LUŽA, Radomír: *Československá sociální demokracie v zahraničí 1948–1989*. In: *Česká strana sociálně demokratická. Sborník ke 120. výročí založení strany*. ČSSD, Praha 1998.
- 20 Sergěj Jan Ingr (1894–1956), legionář, armádní generál. V červnu 1939 odešel na výzvu Edvarda Beneše do Francie a odtud do Londýna, kde byl jmenován ministrem národní obrany exilové vlády. V září 1944 byl z funkce odvolán. Od srpna 1947 mimořádný velvyslanec v Haagu, v březnu 1948 na funkci rezignoval a zůstal v exilu. Podílel se na založení RSC a na její schůzi 9. 2. 1949 byl pověřen řízením její zpravodajské ústředny. V roce 1950 založil v Paříži zpravodajskou organizaci RENOVA. Blíže viz ŠIMSOVÁ, Sylva: *Dokumenty o styku s domovem a o zpravodajské službě v pozůstalosti Blažeje Viléma v Anglii*, s. 319–350.

strukturám“ ve vedení strany,²¹ Jonášovu situaci spíše zhoršoval.²² Ústřední výkonný výbor exilové ČSSD v Londýně konečně 9. října 1951 Jonášův případ finálně projednal. Ačkoliv ÚVV nezpochybnil Jonášovu čest, upozornil, že okolnosti jeho styku s StB a jeho pozdní útěk za hranice by mohly být zneužity jak proti straně, tak proti němu samotnému. Doporučení pro případnou další politickou práci v exilu neznělo povzbudivě: [...] *bude pro stranu i pro Tebe osobně lepší, když se nebudeš ve stranických funkcích exponovat.*²³

Jonáš se nesnažil vedení strany zavděčit. Na situaci v exilu i v ČSSD nahlížel kriticky a jeho činy tomu odpovídaly. V rámci snah o změnu dosavadního exilového kurzu podporoval mj. Bohumila Laušmana při pokusu o návrat do strany a prosazoval svolání sjezdu, který měl obrodit vedení a dát „odpadlíkům“, jako byl Jonáš, možnost větší účasti na stranickém životě. Myšlenka na svolání sjezdu oslovila i část mládeže. V březnu 1952 se díky Jonášově diplomacii dokonce podařilo uskutečnit v Paříži jednání mezi vzájemně znepřátelenými muži – Laušmanem, Lužou a Vilímem.²⁴

Sjezd znamenal možnost návratu do vedení strany nejen pro Laušmana, ale i pro Vilíma, který ho musel (i za přispění Luži) v září 1950 opustit.²⁵ Nahrávala jim sílící nespokojenost některých straníků s autoritativním vedením v čele s Majerem a Holubem. Majerovu pozici oslaboval i rozkol v rámci Rady svobodného Československa, kde se ocitl na cestě spolupráce s pravicově orientovaným Jozefem Lettrichem²⁶, což nelibě nesla část skupiny mládeže a straníci, pro něž byli partnerem v Radě spíše národní socialisté v čele s Petrem Zenklem.²⁷ Svolání sjezdu exilové

21 Někteří členové ÚKM si udržovali silné osobní vazby na vedoucí osoby strany, což se Radomíru Lužovi při vytváření opozičního mocenského centra nehodilo. Neváhal tak odstranit např. oblíbence Blažeje Vilíma Oldřicha Haselmana, který jej ohrožoval v čele zemské organizace ČSSD ve Francii. Problém měl i s Čestmírem Ješinou, jehož vázalo přátelství k Václavu Majerovi.

22 HORÁK, Pavel: *Stranické legitimity, vážení!*, s. 175–176; LUŽA, Radomír: *Československá sociální demokracie*, s. 31–34.

23 HORÁK, Pavel: *Bohumil Laušman: politický životopis*, s. 315. Vedení strany mělo negativně hodnotit i Jonášovu činnost mezi sociálními demokraty v uprchlických táborech v Rakousku a Německu.

24 Po neúspěšných pokusech o kontakt s vedením strany se Bohumil Laušman rozhodl získat ke spolupráci mládež z ÚKM – na Josefa Jonáše ho nasměroval člen ÚKM Zdeněk Šedivý. K pokusům Laušmana o zapojení do exilové politiky viz HORÁK, Pavel: *Bohumil Laušman: politický životopis*. Jednání s Laušmanem se věnuje také LUŽA, Radomír: *Československá sociální demokracie*, s. 58–60.

25 K tomu podrobně viz ŠIMSOVÁ, Sylva: *Propuštění Blažeje Vilíma z funkce ústředního tajemníka exilové Československé sociální demokracie v roce 1950*.

26 Jozef Lettrich (1905–1969), slovenský a československý politik, poválečný poslanec Prozatímního NS za Demokratickou stranu (DS), v letech 1945–1948 předseda DS. Po převratu v únoru 1948 byla DS proměněna na Stranu slovenské obrody, satelit KSČ. Lettrich odešel do emigrace se skupinou funkcionářů DS, byl místopředsedou RSC, kde prosazoval paritu českých a slovenských zástupců. V roce 1961 po rozkolu v RSC vytvořil Výbor svobodného Československa a stal se jeho předsedou. V roce 1962 pak založil Stálou konferenci slovenských demokratických exulantů, se sídlem v Torontu (odmítala koncepci centralistického československého státu, ale nebyla orientována na slovenský separatismus).

27 Petr Zenkl (1884–1975), národně-socialistický politik, původně učitel. Od roku 1919 starosta Karlína, od dubna 1937 do února 1939 primátor Prahy. V rámci akce Albrecht der Erste byl 1. 3. 1939 zatčen Gestapem a spolu s novinářem Ferdinandem Peroutkou odvezen do koncentračního tábora (KT) Dachau. Později byl v KT Buchenwald, kde byl v dubnu 1945 osvobozen. V letech 1945–1948 předseda národně socialistické strany (ČSNS), 1946–1948 místopředseda vlády. V srpnu 1948 odešel do exilu, kde byl v letech 1949–1951 a 1952–1974 předsedou RSC a ČSNS v exilu. Po ostrých sporech

ČSSD bylo naplánováno na páté výročí posledního řádného sjezdu v Brně. Laušman s Vilímem v pařížském rozhlase pronesli společné provolání k dělnictvu v Československu. Akce však skončila neúspěchem. V květnu 1952 se podařilo v rámci RSC urovnat spory a Majer byl v jejím obnoveném vedení potvrzen na pozici místopředsedy. Rada dala jasný signál, že Laušman pro ni i nadále zůstává komunistickým kolaborantem a v exilové práci s ním nepočítá. Nápad obrodit ČSSD s Laušmanem začal ztrácet i oporu mezi mladými. Ostře proti byl Jiří Horák a příznivec Lužovy skupiny Eduard Táborský²⁸ vybízel mládež, aby svolala sjezd bez Laušmana. Myšlenku sjezdu tiše opustili i Vilím s Lužou.²⁹ Pro Jonáše znamenala Laušmanova porážka další ztrátu kreditu ve straně. Dokázal ještě zabránit zveřejnění provolání, ve kterém se vedení ÚKM včetně Jonášova spojence Luži chystalo odsoudit Laušmanovu minulost, ale viděl, že straničtí renegáti svou šanci prohráli.³⁰

Nezúčastněný pozorovatel by tento moment mohl považovat za bod zlomu, kdy se Jonáš odvrátí od politické práce a začne si budovat novou existenci. Byl pro to vybaven lépe než mnozí jiní. Muž příjemného vzhledu i vystupování, přátelský a oplývající mimořádným organizačním talentem se však pro emigraci rozhodl, protože chtěl přispět k obnovení demokracie v Československu. Cestu viděl v politické činnosti a štěstí mu přálo. Již na přelomu let 1950–1951 byl ÚKM delegován do centrály Mezinárodní unie socialistické mládeže v Kodani, kde vystřídal Jiřího Horáka, který zamířil do USA.³¹

V exilové ČSSD byl Jonáš považován za problematickou osobnost, v IUSY se mu ale dařilo. Mohl být nadále činný v socialistickém hnutí, a navíc získal i placené místo a oporu mezinárodní organizace. Ta mu umožnila navazovat kontakty s mladými socialisty z mnoha (nejen) evropských zemí, z nichž několik později získalo v politice zajímavé postavení. Pro Jonáše byli tito lidé v následujících letech důležitou oporou.³²

se v lednu 1951 RSC rozpadla. Tábora okolo předsedy Zenkla vytvořil nový reprezentativní orgán exilu Národní výbor svobodného Československa. Skupina kolem místopředsedy Jozefa Lettricha v RČS zvolila předsedou agrárníka Josefa Černého. Rozkol zasáhl i ČSSD, která měla své zástupce v obou orgánech. K situaci RSC v tomto období viz RAŠKA, Francis D.: *Opuštění bojovníci. Historie Rady svobodného Československa 1949–1961*. Academia, Praha 2009, s. 112–113; TRAPL, Miloš: *Exil po únoru 1948. Počátky politické organizovanosti a činnosti poúnorové emigrace a vznik Rady svobodného Československa*. Centrum pro československá exilová studia – Moneta-FM, Olomouc 1996.

28 Eduard Táborský (1910–1996), právník, diplomat. V letech 1937–1938 tajemník ministra zahraničních věcí Kamila Krofity. V roce 1939 emigroval do Velké Británie, kde působil do roku 1945 jako osobní tajemník prezidenta Edvarda Beneše. V letech 1945–1948 vyslanec ve Švédsku, kde po abdikaci prezidenta Beneše zůstal. Stal se vysokoškolským profesorem politických dějin a mezinárodního práva. Působil v USA na univerzitě v Austinu.

29 K tématu sjezdu blíže viz HORÁK, Pavel: *Straničké legitimace, vážení!*, s. 220–230 a TÝŽ: *Bohumil Laušman: politický životopis*, s. 310–320.

30 HORÁK, Pavel: *Bohumil Laušman: politický životopis*, s. 318–319.

31 K činnosti Jonáše v IUSY blíže viz LUŽA, Radomír: *Československá sociální demokracie*, s. 85–86. Dále viz TÝŽ: *History of the International Socialist Youth Movement*. Sijthoff, Leyden 1970.

32 Jonášovým osobním přítelem se stal mj. budoucí vlivný politik rakouské SPÖ, ministr (školství a zahraničí) a starosta Vídně Leopold Gratz (1929–2006) nebo pozdější dánský ministr zahraničí Per Haekkerup (1915–1979).

Kodaň se Jonášovi stala novým domovem. Zaměstnání v sekretariátu IUSY mu pokrylo patrně jen základní životní potřeby, umožnilo mu však často cestovat a v prostředí mezinárodního socialistického hnutí se mohl potkávat i se spolustraníky. V roce 1954 padlo rozhodnutí centrálu IUSY přestěhovat do Vídně. Jonáš, který byl na podzim 1954 zvolen na kodaňském sjezdu IUSY jako jediný zástupce sociálně demokratického exilu střední a východní Evropy členem grémia, zamířil do Vídně také.³³

Vídeň připomínala uprchlíkům domov a početná česká komunita s vlastními institucemi nabízela zdání jistoty.³⁴ To mohlo být u členů exilových politických stran posilováno i existencí tradičních stranických struktur, o které se bylo možno opřít a navázat na přerušenu činnost.³⁵ Zejména sociálně demokratické hnutí mělo v Rakousku silnou pozici, na jejímž budování se nemalou měrou podíleli i Češi, kteří zde vytvořili stranické struktury, jež nedokázala zlikvidovat ani druhá světová válka. Po ní se čeští sociální demokraté v Rakousku stali samostatnou součástí rakouské sociální demokracie a v letech 1945–1989 představovali z politického hlediska proud, kolem kterého se v menšině konstitoval demokratický tábor v opozici k proudu komunistickému. Jejich pozici logicky nahrávalo i silné postavení SPÖ, jež si strana dokázala udržovat na celorakouské a zejména pak vídeňské politické scéně po většinu poválečného období.³⁶ SPÖ navíc svou pomocí československým sociálním demokratům po únoru 1948 splácela předválečný „dluh“, kdy naopak řada rakouských socialistů našla útočiště v Československu.³⁷

Díky pomoci Josefa Jíravy³⁸, vůdce československé sociální demokracie v Rakousku, získal Josef Jonáš ve Vídni místo šéfredaktora *VSL* (vystřídal na tomto postu přítele Jaroslava Bendu). Redakce listu na Margaretenplatz 7 v V. okrese, tradiční adrese českých sociálních demokratů, sloužila jako jedno z míst, kam mířily kroky sociálně demokratických uprchlíků.

33 Blíže viz LUŽA, Radomír: *History of the International Socialist Youth Movement*, s. 161–162.

34 Českou menšinu oslabil politika reemigrace, kterou československý stát zahájil v květnu 1945 (ukončena byla až v roce 1949), a ideologický rozkol způsobený nástupem komunistického režimu v ČSR. Přesto patřili Češi ve Vídni mezi nejpočetnější krajanskou komunitu a udržovali i funkční strukturu menšinových institucí včetně české školy či Sokola. K historii české menšiny viz VALEŠ, Vlasta: *Vídeňští Češi včera a dnes. Úvod do dějin a současnosti české národnostní skupiny ve Vídni*. Scriptorium, Dolní Břežany 2004.

35 Po válce byli v rámci menšiny aktivní sociální demokraté, národní socialisté a lidovci. Silnou pozici však v souvislosti s vývojem v Československu získali i komunisté.

36 K situaci české menšiny ve Vídni po 2. světové válce dále viz např. BASLER, Helena et. al.: *Vídeňští Češi 1945–2005. K dějinám národnostní menšiny*, I. sv. Tschechisches kulturhistorisches Institut – KLP, Wien – Praha 2006 a BLODIGOVÁ, Alexandra – CEBE, Jan: *70 let Vídeňských svobodných listů 1946–2016*.

37 Viz např. KRAFT, David: *Exil z Rakouska a vztahy k Československu 1934–1945*. Pražská edice, Praha 2009.

38 Josef Jírava (1892–1972), sociálně demokratický politik, vůdce Československé socialistické strany v Rakousku a představitel české menšiny ve Vídni. V letech 1949–1959 zemský poslanec a rada města Vídně, komerční rada. V 50. a 60. letech zastával funkce místopředsedy a předsedy (1962–1965) Menšinové rady.

VSL, které měly po svém založení v roce 1946 sloužit především jako jednotný nástroj informování menšiny, po únoru 1948 ovládli sociální demokraté. Pod vedením Bandy a zejména Jonáše se z menšinového listu stal i jeden z komunikačních nástrojů československého (sociálně) demokratického exilu.³⁹

Česká menšina v Jonášovi získala pilného a obětavého funkcionáře. S Jíravovou pomocí získal jistotu v podobě rakouského státního občanství (1955) a zcela se začlenil do struktur české Vídně. Po více než tři desetiletí vedl VSL, stal se jednatelem Menšinové rady (1958–1965), tajemníkem spolku České srdce (1962–1965 a 1971–1993) a od roku 1979 působil ve správní radě Českého domu, tradičního zázemí české menšiny v I. okrese.

V exilové sociální demokracii byl nadále vnímán jako „problémový“ představitel reformního proudu mládeže, dokázal si však svými aktivitami v IUSY a vztahy s Československou socialistickou stranou v Rakousku (v letech 1962–1983 byl jejím tajemníkem) i SPÖ vybudovat ve Vídni pozici, kterou respektovalo nejen vedení exilové ČSSD v Londýně, ale i exil v rámci RSČ.

Jonáš přišel do Vídně v době, kdy se situace těžce postiženého města začala měnit k lepšímu. Poválečná účast Rakouska na Marshallově plánu v letech 1948–1952 a ukončení okupační správy (1955) vytvořily předpoklady pro obnovu metropole na Dunaji i její další rozvoj. Situace se zlepšila i pro uprchlíky, pro něž byl předtím pohyb mezi sektory ovládanými jednotlivými vítěznými mocnostmi rizikový (zejména se to týkalo okresů ovládaných Sověty)⁴⁰. Vídeň však i nadále zůstávala místem, kde se vyplatilo být obezřetný. Konec války a následný pád železné opony učinily z metropole jeden z neuralgických bodů činnosti snad všech zpravodajských služeb, včetně československé Státní bezpečnosti. Ta hledala spolupracovníky nejen mezi exulanty, ale i mezi menšináři či Rakušany.⁴¹

Jonášovy politické a novinářské aktivity vzbuzovaly zájem exilu, ale i vídeňské rezidentury StB. Od roku 1955 se podílel s přáteli z ÚKM na přípravách Tigridova⁴²

39 Ve VSL měly mít zastoupení všechny politické směry v rámci demokratické části menšiny. Postavení sociálních demokratů v Menšinové radě (zastřešující orgán a vydavatel VSL) a ve spolku České srdce, který VSL de facto financoval, jim zajišťovalo dominantní pozici. K historii *Vídeňských svobodných listů* viz BLODIGOVÁ, Alexandra – CEBE, Jan: *70 let Vídeňských svobodných listů 1946–2016*.

40 Jonášovo pracoviště v redakci VSL na Margaretenplatz 7 v V. vídeňském okrese spadalo pod správu Britů, ale redakce se nacházela blízko hranic sektoru ovládaného Sověty.

41 K aktivitám StB v Rakousku v 50. letech viz ONDRA, Hubert: *Činnost vídeňské rezidentury československé rozvědky do roku 1955, sonda do vývoje čl. rozvědné služby v letech 1945–1955* (diplomová práce). FF MU, Brno 2014; ŽÁČEK, Pavel: Odluky osob v 50. letech (únosy v režii československé Státní bezpečnosti). In: VEBER, Václav – BABKA, Lukáš (eds.): *Za svobodu a demokracii III. Třetí (protikomunistický) odboj*. Evropské hnutí v České republice – Univerzita Hradec Králové, Ústav filosofie a společenských věd v nakladatelství M & V, Hradec Králové 2002, s. 117–141.

42 Pavel Tigríd (1917–2003), vlastním jménem Pavel Schönfeld. Studoval práva, z protektorátu byl nucen kvůli svému židovskému původu uprchnout do Velké Británie, kde po celou dobu 2. světové války pracoval v české redakci BBC. Po návratu do Československa byl aktivní jako novinář v tisku lidové strany (zejména *Vývoj a Obzory*), kde představoval kritický hlas proti stoupající moci KSČ. Po opětovné emigraci v roce 1948 se významně zasloužil o vznik Rádia Svobodná Evropa (RSE), zpočátku též vedl jeho mnichovskou pobočku. Spolupracovníkem RSE zůstal téměř po celý zbytek života. V roce 1956 založil a po desítky let vydával jeden z nejvýznamnějších českých exilových časopisů

Svědectví a stal se jeho zástupcem pro Rakousko.⁴³ Na podzim 1956 společně s Leopoldem Gratzem v rámci sekretariátu IUSY řídil pomoc uprchlíkům zejména z řad maďarského socialistického hnutí.⁴⁴ V listopadu 1957 Jonáš ve *VSL* publikoval odsuzující článek k osobě právě zemřelého druhého komunistického prezidenta Antonína Zápotockého.⁴⁵ V květnu 1958 se podílel na přípravě shromáždění k 80. výročí založení ČSSD, které organizovala Československá socialistická strana v Rakousku.⁴⁶ V roce 1959 odsoudil pokusy exilového vedení ČSSD (Vilém Bernard⁴⁷, Václav Holub, Adolf Mokřý) o jednání se Seliger Gemeinde, organizací sdružující odsunuté členy bývalé německé sociální demokracie v Československu.⁴⁸ Prostřednictvím menšiny i v rámci aktivit vídeňské pobočky AFRC⁴⁹ se angažoval v pomoci uprchlíkům z Československa. V roce 1960 se do Vídně z USA přistěhoval jeho přítel Radomír Luža a společně s Jiřím Horákem se účastnili vídeňského sjezdu IUSY.⁵⁰

Ačkoliv Jonáš zůstával po celé období svého exilu ve Vídni politicky aktivní a představoval zde jednu z klíčových postav první vlny sociálně demokratického exilu (kromě Jonáše lze zmínit např. Arno Haise⁵¹), jeho problematické vztahy s vede-

Svědectví. V roce 1960 přesídlil časopis z New Yorku do Paříže, kde se jeho redakce postupně stala kulturním centrem československé emigrace. Po listopadu 1989 působil Tigris jako spolupracovník prezidenta Václava Havla a na počátku roku 1994 se stal ministrem kultury ve vládě Václava Klause.

- 43 Na přípravách časopisu se kromě Pavla Tigrida podíleli i Radomír Luža, Jiří Horák a Josef Jonáš, kteří se též stali členy jeho redakční rady. Blíže LUŽA, Radomír: *Československá sociální demokracie*, s. 81, 82, 180, 295–296.
- 44 LUŽA, Radomír: *History of the International Socialist Youth Movement*, s. 238; TÝŽ: *Československá sociální demokracie*, s. 86.
- 45 K Jonášově novinářské činnosti ve *VSL* blíže viz BLODIGOVÁ, Alexandra – CEBE, Jan: *70 let Vídeňských svobodných listů 1946–2016*.
- 46 LUŽA, Radomír: *Československá sociální demokracie*, s. 86–87.
- 47 Vilém Bernard (1912–1992), právník, politik a novinář. V srpnu 1939 odešel ilegálně do Polska a poté do Sovětského svazu, kde se stal příslušníkem čs. vojenské jednotky v SSSR. V letech 1943–1945 byl konzulárním atašé čs. velvyslance v Moskvě. Od dubna do října 1945 přednosta politického odboru Úřadu předsednictva vlády, od října 1945 do přelomu února/března 1948 zahraniční tajemník a člen vedení ČSSD a poslanec NS. Na sjezdu ČSSD v listopadu 1947 podpořil zvolení Bohumila Laušmana jejím předsedou. V březnu 1948 emigroval a žil jako nezávislý novinář ve Velké Británii. V letech 1956–1974 pracoval v monitorovací službě BBC v Readingu. Vůdčí představitel ČSSD v exilu, od roku 1948 člen představenstva a tajemník pro mezinárodní styky, 1973–1989 předseda, poté čestný předseda strany. V letech 1949–1989 generální tajemník Socialistické unie střední a východní Evropy (Socialist Union of Central-Eastern Europe, SUCEE).
- 48 K jednání kriticky LUŽA, Radomír: *Československá sociální demokracie*, s. 110–112. Postup Viléma Bernarda, Václava Hrubého a Václava Mokřého a jejich snahy o navázání kontaktů s odsunutými Němci naopak obhajuje Čestmír Ješina in HOLUB, Václav – HRUBÝ, Karel (eds.): *Léta mimo domov*, s. 58–59.
- 49 American Fund for Czechoslovak Refugees byl exilovou organizací zaměřenou na pomoc uprchlíkům z komunistického Československa. Fond založil v dubnu 1948 diplomat a zástupce ČSR při OSN Ján Papánek. Blíže viz JEŘÁBEK, Vojtěch: *Českoslovenští uprchlíci ve studené válce. Dějiny American Fund for Czechoslovak Refugees*. Stilus, Brno 2005.
- 50 LUŽA, Radomír: *Československá sociální demokracie*, s. 94–95.
- 51 Arno Hais (1893–1971), typograf, novinář a politik. V roce 1913 odešel do Kyjeva, kde pracoval jako redaktor českého časopisu *Čechoslovan*. V letech 1914–1916 internován, v letech 1917–1918 šířil mezi českými a slovenskými zajatci v Rusku politický program bolševiků. Po návratu do ČSR stoupenec levice v ČSSD. V roce 1921 vstoupil do KSČ a v letech 1923–1930 byl sekretářem Mezinárodního všeodborového svazu (Rudých odborů). V roce 1929 byl z KSČ vyloučen a v následujícím roce se vrátil zpět do ČSSD, kde pracoval zejména jako odborový činitel. V letech 1939–1942

ním ČSSD se nikdy nepodařilo urovnat.⁵² Po okupaci Československa v srpnu 1968 se zapojil do snah o oživení exilové strany a navázání spolupráce s druhou vlnou sociálně demokratických exulantů, především s Přemyslem Janýrem⁵³. V polovině 70. let se též podílel společně s Lužou a Horákem na snahách o rekonstrukci RSČ.

V průběhu druhé poloviny 70. let se i Jonáš účastnil konfliktu, který vedlo předsednictvo Československé socialistické strany v Rakousku se skupinou členů sdružených kolem Ludvíka Kolína.⁵⁴ Jonáš byl v té době sekretářem čs. socialistů v Rakousku a společně s dalšími vedoucími osobnostmi usiloval o vyloučení Kolína ze stranických i spolkových struktur.⁵⁵ V tomto sporu se angažovalo také vedení exilové ČSSD, jež se však přiklonilo na Kolínovu stranu. V roce 1978 se Jonášovi ještě podařilo ve Vídni uspořádat důstojné oslavy ke 100. výročí založení ČSSD, jinak se však na práci exilové strany podílel již spíše sporadicky, za což byl vedením kritizo-

byl vedoucím funkcionářem (prvním náměstkem generálního tajemníka, od roku 1941 zástupcem předsedy) Národní odborové ústředny zaměstnanecské (NOÚZ) a členem odbojového Petičního výboru „Věrní zůstaneme“ (PVVZ). V letech 1942–1945 byl vězněm. Po válce působil jako přednosta tiskového odboru ministerstva výživy a v letech 1947–1948 byl členem ÚVV ČSSD. V únoru 1948 podpořil demisi demokratických ministrů, v březnu 1948 byl z ČSSD vyloučen. Dne 15. 3. 1948 odešel do exilu. Žil ve Francii, poté v Londýně a Kanadě. Podílel se na obnovení exilové ČSSD, pracoval v Ústředí svobodných čs. odborů. V letech 1954–1962 byl místopředsedou Mezinárodní ústředny svobodných odborů v exilu se sídlem v Paříži. Po odchodu do důchodu žil ve Vídni.

52 O tom, že si byl Jonáš své silné pozice velmi dobře vědom, mj. svědčí i jeho dopis spolustraníkovvi Františku Švehlovi do New Yorku: *Vezmi však na vědomí, že pokud se týká politických a veřejných činitelů, přístupu k nim a jejich informování, pokud se týká kohokoliv a čehokoliv po této oficiální stránce, jsem pánem v Rakousku já – a zůstanu ještě velmi dlouho. O tom se již několikrát musili přesvědčit jak londýnští, tak i jiní páni v exilu... A na tom nikdo nic nezmění.* Archiv Hotelu Pošta (AHP), f. Josef Jonáš, k. 4, dopis Josefa Jonáše Františku Švehlovi z 10. 6. 1960.

53 Přemysl Janýr (1926–1998), novinář, politik. Absolvent Vysoké školy politické a sociální. Od roku 1945 člen ČSSD, v letech 1945–1948 předseda Krajské komise mládeže v Českých Budějovicích. V roce 1949 byl zatčen, obviněn z velezrady a odsouzen k deseti letům vězení. V roce 1955 byl podmínečně propuštěn a pracoval pak v nekvalifikovaných profesích. V roce 1965 byl rehabilitován a stal se novinářem. V době Pražského jara člen přípravného výboru pro obnovu ČSSD. Od října 1968 pobýval na studijním pobytu ve Vídni, kde zůstal v exilu. V letech 1969–1979 pracoval pro parlamentní klub SPÖ, 1979–1989 pak v tiskovém odboru Úřadu spolkového kancléře Rakouska. Působil v exilové ČSSD. Po listopadu 1989 se vrátil do vlasti a v letech 1990–1991 byl šéfredaktorem *Práva lidu*.

54 Ludvík Kolín (1924–2010), absolvent české realky ve Vídni, byl od mládí přesvědčeným sociálním demokratem. Za války se zapojil do odbojového hnutí vídeňských Čechů. V lednu 1943 byl zatčen a uvězněn. Po válce působil na ministerstvu sociální péče. V letech 1962–1978 byl okresním radou za SPÖ v XVI. vídeňském okrese (Ottakring). Zastával funkce místopředsedy Menšinové rady a místopředsedy Československé socialistické strany v Rakousku. Od října 1967 do dubna 1968 byl vězněn ve věznici Brno-Bohunice za pomoc při útěku občanů z ČSSR a za podporu a péči o uprchlíky ve Vídni. Byl odsouzen k trvalému vypovězení z ČSSR. Jako jeden z mála starousedlíků podporoval z pozice předsedy spolku Jirásek začlenění emigrantů po roce 1968 do menšinových spolků. Po návratu do Vídně působil jako předseda okresní organizace Československé socialistické strany v Rakousku v Ottakringu a vedl též místní sekci Českého srdce. V roce 1972 byl zvolen předsedou Českého srdce. V roce 1974 se dostal do sporu s tehdejšími vedením demokratické části menšiny (zejména se sociálními demokraty v čele s Karlem Matalem a Josefem Jonášem). Byl vyloučen z Československé socialistické strany v Rakousku (vyloučení nevezal Kolín ani jeho okresní organizace v Ottakringu na vědomí) i z vedení Českého srdce. Později byl však spor urovnán. V letech 1983–1993 byl členem předsednictva ČSSD v exilu. V letech 1994 až 2003 zastupoval českou menšinu v Rakousku v poradním sboru pro menšiny v Úřadu spolkového kancléře.

55 AHP, f. Josef Jonáš, k. 9, Korespondence vedení Čs. socialistické strany v Rakousku a vedení Českého srdce z let 1974–1975 ve věci vyloučení Ludvíka Kolína.

ván. Když pak byla v roce 1979 ustavena komise, která měla vyšetřit jeho aktivity v exilu (jednalo s mj. o jeho účast na akci s rozesíláním anonymních dopisů některým představitelům čs. exilu), rezignoval na místo v představenstvu (1980) a stáhl se z přímé stranické činnosti.⁵⁶

Po pádu komunistického režimu se Jonáš společně s Lužou a Janýrem podílel na obnově sociálně demokratické strany v demokratickém Československu. Do vlasti se však Josef Jonáš po roce 1989 již natrvalo nevrátil a zemřel ve Vídni 6. prosince 2002.

DOKUMENT 1⁵⁷

11. duben 1954 – Kodaň. Dopis Josefa Jonáše Radomíru Lužovi.

Kodaň, dne 11. dubna 1954

Milý Radomíre.

Ve čtvrtek jsem se konečně vrátil z Vídně⁵⁸ a dnes v neděli ti píši prvních několik dojmů a poznatků z cesty. Chtěl bych však předeslat, že obsah tohoto dopisu je určen jen a jen pro tebe – to poznáš také, až dopis přečteš. Buď prosím tak hodný a velmi pozorně prohlédni, jak je dopis zalepen – zalepuji listem papíru uvnitř obálek – a není-li poškozen.

Parlament mládeže⁵⁹: Bylo to zasedání, které možno bez nadsázky označit za tragické a zmatené. Dnes ještě není možno říci, zda bude odvaha svolati příští rok

56 Jonáš společně s dalšími čtyřmi spolupracovníky z řad exilových činovníků rozeslal v letech 1976–1977 několik anonymních dopisů adresovaných zejména představitelům RŠC a Čs. poradního sboru v západní Evropě. Cílem byla mimo jiné snaha upozornit na propojení vedení poradního sboru se Svobodnou společností na podporu přátelství s národy Československa, kterou založil v Mnichově s německou podporou bývalý československý šachový velmistr Luděk Pachman. Její aktivity při navazování vztahů s organizacemi zastupujícími tzv. sudetské Němce vnímali pisatelé dopisů jako zradu na poslání československého politického exilu. Tamtéž, Korespondence s členy tzv. Čs. protikomunistického odboje ve vlasti a v exilu. Srov. s LUŽA, Radomír: *Československá sociální demokracie*, s. 116–117, 121–123, 125–127, 148 a HOLUB, Václav – HRUBÝ, Karel (eds.): *Léta mimo domov*, s. 119.

57 Editorská poznámka: V dokumentech č. 2, 3 a 4 byly z důvodů rozsahu a tematické relevance vypuštěny některé rozsáhlejší pasáže týkající se zcela soukromých záležitostí. V poznámce pod čarou je pak vždy stručně uvedeno, co bylo obsahem vypuštěné části. Kromě těchto zásahů provedli editoři v rámci transliterace dopisů pouze základní úpravy textu tak, aby z hlediska srozumitelnosti vyhovoval současným pravopisným a jazykovým normám. Došlo tak k dílčí úpravě interpunkce (přepis např. zachovává specifické užívání pomlčky na místo čárky ve větě) a diakritiky (Radomír Luža používal psací stroj bez české diakritiky). Specifické tvary a některé archaismy však autoři z důvodu zachování autenticity ponechali v původní podobě (např. šauklburši, Schillink, odejel aj.). Také formátování textů bylo až na drobné úpravy zachováno v původní podobě. Podtržení v textu zůstala zachována.

58 Jonášův pobyt souvisel se zasedáním předsednictva IUSY ve Vídni 23.–24. 3. 1954. Blíže k dějinám IUSY viz LUŽA, Radomír: *History of the International Socialist Youth Movement*.

59 Součástí aktivit tzv. European Youth Campaign (EYC). Blíže viz např. NORWIG, Christina: A First European Generation? The Myth of Youth and European Integration in the Fifties. *Diplomatic History*, 2014, Vol. 38, No. 2, s. 251–260.

zasedání další. V delegaci IUSY se množí stále důraznější hlasy, žádající, abychom i z tohoto podniku odešli. Německá delegace předloží na podzimním kongresu IUSY návrh, žádající vystoupení z „Evropské rady mládeže“ a z tohoto parlamentu. Návrh, jak se podle panující nálady zdá, bude přijat. Až sem to dovedli ti „evropští“ korupčníci a šauklburši⁶⁰ v cizím žoldu, kteří tak neodpovědně na cizí rozkazy hazardují s evropskou spoluprací a myšlenkou co nejužší spolupráce.

Karel⁶¹ a Jaroslav⁶²: Myslím, že byl již svrchovaný čas, že jsem přijel a že se do Vídně odstěhuji. Mezi mládenci vznikla celá řada nedorozumění a trochu i nedůvěra. Většinou pro maličkosti a nešikovnosti. Jsem přesvědčen, že je možno vše dát celkem brzy do pořádku.

Karel: Chtěl bych napsat, že je to snad nejradošnější kapitola méj návštěvy ve Vídni. Byl jsem velice, opravdu velice příjemně překvapen. Zdá se, že budeme s Karlem dobrými kamarády a že si budeme dobře rozumět. Jsem zvědav, co ti napíše o našem setkání Karel. Takových lidí znám v exilu jen velice málo. Po urovnání mého přesídlení do Vídně prohlásil, že i on se se zbytkem svých věcí z Paříže definitivně přestěhuje do Vídně. Podaří-li se vše, pak bych pro celý exil byl už jen s touto dvoučlennou společností nad všechny možné naděje spokojen. Drž mi proto také zde palce.

Jaroslav: To už je kapitola poněkud složitější. Znáš celkem můj poměr k němu i názory po dvou letech jeho pobytu ve Vídni – dost jsme o tom zde hovořili. Přes všechno jsem však doufal, po důkladném uvážení, že většina byla zaviněna nedorozuměním, formulací dopisů, rozdílnými názory i životem apod. Proto jsem doufal, že bude možno bez velkých nesnází dát vše do pořádku. Víš, při jízdě do Vídně jsem měl divné pocity – bál jsem se setkání i těšil se, abych se přesvědčil, že se mýlím. Nejvíce mne překvapilo, že jsem místo Jaroslava našel pana redaktora Benda – člověka, jak se mi na první pohled zdálo, který zná jen sebe, především sebe, vše ostatní je mu málo zajímavé a důležité. Mohl bych Ti napsat řadu věcí – celá ta kapitola mne velice bolí a myslím, že na ni jen tak lehce nezapomenu. Za svědka na svatbu jsem nešel. Pozval si [Josefa] Jíravu. Karel mu nejvíce vytýká, že je neupřímný. Nevím, jak si to vše vysvětlit. Když nad tím vším přemýšlím, myslím, že pro budoucnost jsou asi takové vyhlídky: Jeho chování poslední dobu bylo bezesporu určováno především svatbou – nezájem, zapominání, myslit jen na sebe apod., což je také možno většinou vysvětlit jako neupřímnost. Stojí takřka absolutně pod

60 Jonáš naráží na skutečnost, že činnost EYC byla financována CIA. Proto podporoval snahu části IUSY z EYC odejít, aby nebyla diskreditována. Je historickým paradoxem, že v 60. letech byla s finanční podporou ze strany CIA spojována také samotná IUSY. Blíže viz např. WERENSKJOLD, Rolf: *A chronology of the global 168 protest*. Volda University College, Volda 2010, s. 198.

61 Karel Škrábek (1919–2002), byl spolupracovníkem Josefa Jonáše v ÚKM. V 50. letech redigoval časopis *Naše cesta* (pod pseudonymem Karel Sova). V roce 1952 navázal spolupráci se zpravodajskou skupinou gen. Sergěje Ingra a gen. Čenka Kudláčka a působil v jejich intencích ve Vídni, poté odjel do USA. Koncem roku 1960 se z rodinných důvodů dobrovolně vrátil do vlasti. Byl zatčen a za exilovou činnost odsouzen k 11 letům vězení. Po roce 1989 se podílel na obnově ČSSD.

62 Mlíněn Jaroslav Benda. Blíže k němu viz výše.

vlivem rodiny své manželky, vlivem nikoliv většinou dobrým – zvláště matka vše šikovně diriguje a jsem přesvědčen, že to byla ona, kdo Jaroslava oženil. Věřím, že se velmi mnohé dá napravit a že Jaroslav není nutně ztracen a určen pro šikmou dráhu, jak bez výjimky všichni ve Vídni tvrdí. To se ovšem definitivně uvidí, až budu nějaký čas ve Vídni a budeme se častěji stýkat a spolupracovat. Snad – a to je i mé osobní nejrůznější přání – se napraví vše nebo alespoň vše (sic) a budeme moci zase plně s Jaroslavem počítat. [Jeho] Manželka se mi velice líbí. Znáám ji jen krátce, ale mám ji už rád a myslím, že spolu budeme velmi dobře vycházet a že naše přátelství bude mít i blahodárný vliv na Jaroslava. Jsem totiž zase jediný člověk ve Vídni, který neprorokuje tomuto manželství chmurnou a velice špatnou budoucnost. Všichni mluví o tomto manželství a zvláště o Jaroslavovi velice, až příliš špatně. Myslím, že také z tohoto důvodu bude dobře, když budu ve Vídni a když budeme s Jaroslavem zase dobrými kamarády.

*Vídeňské Svobodné listy*⁶³: Jakmile přijedu do Vídně, budu dělat tyto noviny. Nyní vyšel nový zákon, který snižuje redaktorům týdeníkům platy. Za mzdu u novin bych byl jen velice skrovně živ, ba možná bídne, neboť neznám daně a odvody. Proto musím nějakou dohodu s RFE⁶⁴ uzavřít už z tohoto důvodu. Jaroslavovi vzdání se VSL ulehčí situaci, neboť bude mít méně nepříjemností – přesto, že se jich nevzdával při svých výdělkových poměrech! lehce, ba prohlásil, že mu není jedno, zda bude mít o 1.000 Schillinků méně či více, přesto, že několikrát doma i Karlovi prohlásil, že s tím má jen nepříjemnosti a hádky a že toho nechá, což mi také několikrát psal. Zřejmě se mu ulehčilo, když mu matka i manželka zanechání této práce schválily (ptal jsem se jeho manželky, když jsem s ní byl sám). Hlavně pro toto chování Jaroslava nevím, zda přece jen nedělám chybu, když noviny budu dělat. Zdá se, že nakonec se i s věcí vyrovnal a že upřímně souhlasí. No, jistě si během času opatřím takové možnosti existenční, že nebudu záviset na novinách a budu mu je moci kdykoliv předat zpět. Jirava přijal tento plán celkem bez poznámek – diskutovali jsme chvíli jen provedení v Menšinové radě⁶⁵ a stačí-li mi plat, stejně jako otázku

63 *Vídeňské svobodné listy (VSL)* vycházejí od 26. 1. 1946 jako list českých a slovenských menšinových organizací a spolků v Rakousku. Změna režimu v ČSR v únoru 1948 přinesla do redakce rozkol. VSL pod vedením šéfredaktora Františka Pakosty podpořily komunistickou interpretaci událostí. Sociální demokraté poté přemístili administraci listu z původního sídla v Drachengasse 3 do svých prostor na Margaretentplatz 7. Prokomunistický tábor pak od 1. 5. 1948 začal vydávat konkurenční *Vídeňské menšinové listy*. Blíže viz BLODIGOVÁ, Alexandra – CEBE, Jan: *70 let Vídeňských svobodných listů 1946–2016*.

64 Radio Free Europe (RFE) – Rádio Svobodná Evropa zahájilo činnost v Mnichově 1. 5. 1951. Finance na jeho provoz šly až do 60. let vedle soukromých zdrojů z rozpočtu CIA, po odtajnění tohoto zdroje a po přijetí zákona o mezinárodním vysílání provoz financoval Kongres USA.

65 Menšinová rada české a slovenské větve v Rakousku (MR) vznikla jako zastřešující organizace 24. 4. 1951 na schůzi zástupců demokratické části menšinových spolků a organizací. Nejsilnější zastoupení v ní měla Československá socialistická strana, spolek Barák (národní socialisté), Lidové sdružení (lidovci) a Sokolská župa. Postoj k československému zřízení, který stoupenci komunistické strany demagogicky zaměňovali za vztah k staré vlasti, se stával hlavním důvodem rozdělování menšiny. K dlouhotrvajícímu rozkolu přispělo v září 1949 založení Sdružení Čechů a Slováků v Rakousku, jež otevřeně sympatizovalo s režimem v Československu.

bytu. Chci si koupit byt – stát staví domy, kde se nájemníci mohou složit a společně si určitým způsobem dům koupit, za pomoci státu a ve formě nájemného splácet. Stačí složit asi 6.000 Schillinků. Mám něco ušetřeno, přeměním-li na Schill[inky].⁶⁶, tak bych těch 6.000 měl – a měl bych jednou provždy s bytem pokoj, byl by konec stěhování a trápení s podnájmem. A – nedej Bůh – kdybych se oženil, bylo by o jedno a největší trápení méně. Odejel bych koncem měsíce – nemáme práci a stejně jsem příští týden propuštěn. Tak to by bylo o Vídni a cestování a nyní několik maličkostí: Pošli mi prosím zpět ten Kohákův⁶⁷ dopis. Posílám Ti „ODSUN“⁶⁸. „NEW YORKSKÉ LISTY“⁶⁹ dostávám – díky za obstarání. Napíšeš jim občas nějaký článek z Vídně, aby neměli dojem, že mi noviny posílají zdarma. Hlavatý⁷⁰ mi napsal pěkný dopis. Brzy Ti pošlu obsah mojí dohody s Talkem o tom bureau ze střední a východní Evropy, které konečně stvoříme. Překvapím nepříjemně [Viléma] Bernarda⁷¹ – budu na konferenci Socialistické Internacionály ve Vídni zastupovat IUSY, chlápek bude koukat divně.

Archiv Menšinové rady (AMR), f. J. Jonáš – redakce VSL, k. 21. Strojopis, 2 strany.

-
- 66 Protože předpokládáme, že zmíněné úspory pocházely z Jonášova předchozího působení v Kodani, lze se domnívat, že byly v dánských korunách. Kurz dánské i rakouské měny byl po druhé světové válce navázán na americký dolar. Částka 6000 šilinků tak představovala necelých 1600 dánských korun, což byla zhruba dvouměsíční mzda kvalifikovaného dánského dělníka. Blíže viz např. *Statistisk Årbog 1954*. Bianco Lunos Bogtrykkeri A/S, København 1954 – viz <https://www.dst.dk/da/Statistik/nyheder-analyser-publ/Publikationer/VisPub?cid=14253 & msclikid=d8ca60c8b7ea11ecbb0aceb85fbedfb4> (citováno k 3. 5. 2022).
- 67 Miloslav Kohák (1903–1996), přispíval před válkou do *Lidových novin*, *Přítomnosti* a *Nové doby*. Za okupace se zapojil do domácího odboje, v letech 1941–1945 byl vězněn v nacistických věznicích a KT Mauthausen. Po válce pracoval pro listy národně socialistického vydavatelství Melantrich. Po komunistickém převratu v roce 1948 emigroval. V letech 1952–1955 byl ředitelem čs. vysílání RFE v Mnichově, na vysílání se podílel i v dalších letech.
- 68 Zřejmě se jedná o knihu Radomíra Luži věnovanou problematice odsunu sudetských Němců z Československa, která byla vytištěna nákladem redakce časopisu *Naše cesta* ve Vídni v roce 1953, a je možné, že Luža její výtisk obdržel teprve od Jonáše. Viz LUŽA, Radomír: *Odsun. Příspěvek k historii česko-německých vztahů v letech 1918–1952*. Naše cesta, Vídeň 1953.
- 69 Tradiční krajanské periodikum vydávané v New Yorku v USA již od roku 1874. Po únoru 1948 se časopis, podobně jako jiné listy české menšiny mimo sovětskou sféru vlivu (např. i *VSL*), stal také komunikační platformou československé emigrace.
- 70 Václav Hlavatý (1894–1969), filozof, matematik, profesor geometrie, odborník na matematický popis Einsteinovy jednotné teorie pole. Koncem 30. let byl hostujícím profesorem na univerzitě v Princetonu. V roce 1946 se stal poslancem Prozatímního NS za národní socialisty. Na pozvání A. Einsteina odjel v létě 1948 přednášet do USA a zůstal v exilu. Pracoval v matematickém institutu na univerzitě v Bloomingtonu. Byl spoluzakladatelem a v letech 1958–1962 prezidentem Společnosti pro vědu a umění (SVU) v USA. Politicky se Hlavatý zabýval reorganizací nefunkční RŠC. S formulací návrhu pomáhali Hlavatému také Radomír Luža a Josef Jonáš. Nepřijetí návrhu zhoršilo Lužovy vztahy s představiteli národně socialistické strany. Blíže viz RAŠKA, Francis D.: *Opuštění bojovníci*, s. 122–132.
- 71 K osobě Viléma Bernarda viz výše.

DOKUMENT 2

24. červen 1960 – New York. Dopis Radomíra Luži Josefu Jonášovi.

24. 6. [19]60

Milý Josífku,

dík za dopis. [...] ⁷²

Pokud se týče řemesníků, díky veliké za Tvou pomoc. Libuše bude obvykle v bytě celý den – až na to, že půjde někam na oběd, takže ji řemeslníci (plyn, elektřina, zámečník, kamnář atd.) určitě zastihnou v bytě do takových 5 hodin večer, zvláště když by věděla, který den přijdou. Samozřejmě bude lepší, když to budou čeští řemeslníci, ovšem nechtěl bych, aby mi tam zainstalovali bomby či odposlouchávací přístroje z Prahy! ⁷³

Děkujeme mockrát za sdělení, že budeš čekat na Westbahnhof. Jaroslav mi psal – chce zase nějaký přesun peněz – a tak jsem ho v dopise poprosil o zavezení autem. Dík veliký za rezervaci hotelu. [...] ⁷⁴

Pokud budeš mít jakékoli výlohy s naším bytem (taxíky, telefony atd.), samozřejmě si to vezmi z těch peněz, co u Tebe mám. Zaplatil jsem už též těch 7,18 dolarů Národní Radě do Chicaga ⁷⁵ jménem Menšinové Rady ve Vídni.

Včera mi telefonoval Papánek ⁷⁶, že dostal přípis, kde Tě odmítají do American Fund. ⁷⁷ Byl z toho celý nešťastný – nabízel to místo najednou mně, ale já odmítl, poněvadž když nedostane Tebe, tak je pravděpodobné, že to bude muset zavřít. Já

72 Z dopisu byla redakcí autorů odstraněna pasáž, v níž Radomír Luža žádá Josefa Jonáše o pomoc se zařízením bytu (řeší především vytápění a vymalování místností).

73 Radomír Luža se evidentně obával i možnosti násilné akce ze strany československé rozvědky. StB Lužovu rodinu sledovala po celou dobu jejich pobytu ve Vídni. Druhý byt Lužových na Sonnenweg 113 byl od roku 1964 dokonce pod tzv. prostorovým odposlechem, odposlouchávaní měli i telefon. Během šesti let Lužova života ve Vídni na něj byly nasazeny více než dvě desítky agentů StB (akce „Louka“), na sledování se podílely i maďarské a polské bezpečnostní orgány. Uvažovalo se dokonce o Lužově únosu do ČSSR. Viz LÚŽA, Radomír: *Československá sociální demokracie*, s. 66–67, 104–105 a TOMEK, Prokop: *Objekt ALFA. Československé bezpečnostní složky proti Rádiu Svobodná Evropa*. Úřad dokumentace a vyšetřování zločinů komunismu, Praha 2006, s. 61.

74 Z dopisu byla redakcí autorů odstraněna pasáž, ve které Luža žádá Jonáše o pomoc s hledáním posluhovačky na výpomoc s úklidem pro svou manželku Libuši.

75 Československá národní rada americká vznikla koncem první světové války v Chicagu jako reprezentativní orgán české a slovenské menšiny v USA. Podporovala Masarykovu zahraniční akci. Po vzniku samostatného Československa hájila zájmy krajanské větve v USA. Za studené války pomáhala emigrantům a udržovala kontakty s krajanskými spolky a exilem. Blíže viz VACULÍK, Jaroslav: *České menšiny v Evropě a ve světě*. Libri, Praha 2009, s. 277; STERNSTEIN, Malynne: *Czechs of Chicagoland*. Arcadia Publishing, Chicago 2008.

76 Ján Papánek (1896–1991), právník a politik. Jako diplomat působil v Budapešti, ve Washingtonu, od roku 1935 byl konzulem v Pittsburgu. Zapojil se do čs. zahraničního odboje. Po válce byl zástupcem ČSR při OSN a po únoru 1948 vyvolal jednání Rady bezpečnosti k situaci v Československu. Na podzim 1948 se jej čs. vláda pokusila odvolat, ale Papánek zasedal v OSN do konce funkčního období v prosinci 1950. Podílel se na založení RSC.

77 Koncem 50. let měl fond finanční problémy, omezil počet zaměstnanců a činnost v Rakousku.

to dobře nechápu: Papánek se upřímně snažil a tě doporučoval, já viděl doporučení, bylo velice pěkné a vřelé. Někde sedí někdo, kdo Tě nenávidí. Jaký je Tvůj poměr k Ješinovi?⁷⁸ Nemyslíš, že ten by Tě mohl špinit? Čestmír je ve Washingtonu – já s ním nemluvil od [roku] 1952. Pravý důvod, resp. onu osobu, se člověk dovědět nemůže. Může to být také někdo z Mnichova. Já si ale spíše myslím, že někde někdo sedí, kdo má na Tebe zálsuk a [že] se Ti osobně mstí. Ne Američan, ale nějaký exulant.

Tu částku IUSY bych rád neplatil najednou, ale splácel tak v 6–12 splátkách. Kurt⁷⁹ mi psal nesmírně vřelý dopis, mimochodem, vítající mne „do jednoho z nejkrásnějších bytů ve Vídni.“

V úterý jsme vystěhovali celý náš byt, je nyní ve skladišti. Už máme vídeňského speditéra, který to odveze z Terstu, vše je zabalené, takže je vše v pořádku!

To je tak asi všechno: Nového politicky není mnoho. Rada dostala 4000 dolarů na zaplacení dluhu a Zenkl dostal příslib pravidelných subvencí⁸⁰, druhá strana už pomalu začíná oťukávat. Byl 12 dní v Londýně a Paříži. Mluvil jsem s ním minulý týden, a budu mluvit příští týden. O všem si povíme až ústně ve Vídni, proto více nepíši. Psal jsem také do Londýna Vilímovi, Polákovi⁸¹ a Hodačovi⁸², že bych se chtěl vidět s angl[ickou] zemskou org[anizací].

Přijmi ještě jednou naše veliké díky, těším se už, až budeme ve Vídni a stokrát Tě pozdravuji.

Pac a pusu

Samozřejmě piš stále na adresu Hůlková, 50-16 Parsons Blvd., Flushing 5
New York, NY. USA.

AMR, f. J. Jonáš-redakce VSL, k. 21. Strojopis, 2 strany, psáno bez diakritiky.

78 Čestmír Ješina (1924–2001), politolog, politik. V letech 1948–1983 byl členem nebo náhradníkem ÚVV ČSSD v exilu, 1974–1983 funkcionář vedení RSČ. Představitel ÚKM, jenž podporoval exilové vedení ČSSD proti opozici v ÚKM představované Josefem Jonášem, Radomírem Lužou a Jiřím Horákem.

79 Spojení IUSY a Vídne vede autory k domněnce, že se jednalo buď o vídeňského sociálně demokratického politika a funkcionáře IUSY Kurta Hawlicka, nebo o tehdejšího generálního sekretáře IUSY, Švéda Kurta Kristianssona. Blíže viz např. LUŽA, Radomír: *History of the International Socialist Youth Movement*.

80 Činnost Rady svobodného Československa byla financována americkou vládou skrze Národní výbor pro svobodnou Evropu (National Committee for a Free Europe, NCFE). V důsledku vnitropolitických sporů uvnitř RSČ, které v průběhu 50. let vedly k jejímu štěpení a paralyzaci, bylo financování americkou vládou v roce 1957 ukončeno. TRAPL, Miloš: *Exil po únoru 1948*, s. 54–64.

81 Mínen Richard Pollak (Polák). Blíže k němu viz výše.

82 Jaroslav Hodač (1906–1978), úředník, účetní. Na sjezdu ČSSD na podzim 1947 byl zvolen náhradníkem ÚVV. Po únoru 1948 byl zbaven funkcí a vyloučen z ČSSD. V 50. letech byl StB vytipován ke spolupráci, následně obviněn z protistátní činnosti a zavázán ke spolupráci (krycí jméno „Lev“). V roce 1955 byl vysazen na Západ s cílem proniknout do exilové ČSSD. V Londýně se zapojil do exilových struktur, navázal mj. přátelské styky s Radomírem Lužou (ten mu měl v roce 1959 slíbit podporu při volbách do zastupitelstva RSČ a do její obnovené pobočky v Londýně). Na jaře 1960 Hodač v rámci rozvracení exilové ČSSD podporoval skupinu (mj. v ní byli i Radomír Luža a Josef Jonáš), jež nesouhlasila s jednáním členů vedení strany se zástupci Seliger Gemeinde. V srpnu 1961 se vrátil do ČSSR s archivními záznamy londýnského vedení ČSSD a dokumenty exilových organizací, mj. AFCR. Blíže k Jaroslavu Hodačovi viz VIRKNER, Patrik: Agent LEV – tajný spolupracovník v exilové ČSSD. *Securitas Imperii*, 2001, č. 8, s. 203–258; LUŽA, Radomír: *Československá sociální demokracie*, s. 66–67.

DOKUMENT 3

8. červenec 1960 – New York. Dopis Radomíra Luži Josefu Jonášovi.

8. červenec 1960

Milý Josífku,

dnes jen krátce. [...] ⁸³

Josef ⁸⁴ mi říkal, že jsi objednal druhou desku, kterou mám zaplatit. Platím tedy obě dvě desky, tj. 10,40 dol[arů].

Dostali jsme s Jiřím ⁸⁵ nabídku jet do Japonska. Jiří pojede také do Berlína. Telefonoval Kurtovi ⁸⁶. Já jsem mou cestu odmítl. Jednak nemohu teď jet, poněvadž nadaci nemohu říci, že místo do Vídně jedu do Japonska, jednak nevidím důvodu, abych tam jezdil teď. Přes Universitu ⁸⁷ jsem pozván na řadu přednášek do Japonska v zimě. To bych snad jel, na měsíc, spolu s profesorem F. Grossem ⁸⁸. Přednášel bych o ČSR, střední a východní Evropě, Německu atd. Ale to je hudba budoucnosti, a povíme si o tom ústně. ⁸⁹ Tedy moje data o příjezdu platí. Dnes jsem též zaplatil Citroen i pojištění na rok. To by tak bylo všechno. Příští neděle – 17. VII. – děláme čaj na rozloučenou, a pak už jen příprava. Nejvíce stěhovací práce je za námi. Ptali jsme se na olejová kamna, říkali nám zde, že smrdí, a že mnohem lepší je prý koupit elektrická kamna. Nittel ⁹⁰ měl též hezká stáložárna kamna. Snad by se ta kamna tam nechala a koupil bych jen el[e]ktr[ická] kamna, co tomu říkáš?

83 Z dopisu byla redakcí autorů odstraněna pasáž, kde Luža řeší provozní záležitosti související se stěhováním (zejména jak ve Vídni Jonášovi předat peníze na vybavení bytu a platby řemeslníkům).

84 Totožnost této osoby se autorům nepodařilo zjistit.

85 Míněn Jiří Horák. Blíže k němu viz výše.

86 Autoři se domnívají, že se v tomto případě jednalo o tehdejšího generálního sekretáře IUSY, Švéda Kurta Kristianssona.

87 Míněna je New York University, kde Luža v roce 1959 obhájil svou dizertační práci a získal titul Ph.D.

88 Feliks Gross (1906–2006), polský levicově orientovaný sociolog a právník židovského původu. V roce 1930 získal doktorát na Jagellonské Univerzitě v Krakově, kde poté i vyučoval. Po napadení Polska Německem prchl společně se svou ženou do Vilniusu a později se usadil v USA. Do Polska se již po skončení války nevrátil. V Americe působil v akademické oblasti, mj. získal profesuru na City University of New York a na University of Wyoming. Na počest Felikse Grosse uděluje City University of New York každoročně cenu za výjimečné výzkumné počiny v oblasti humanitních a společenských věd.

89 Do Japonska Radomír Luža odjel na jaře 1961 s místopředsedou IUSY Heinzem Nitteltem. Pozvání bylo reakcí na návštěvu prezidenta USA Dwighta Eisenhowera na Okinawě v červnu 1960, která v zemi vyvolala protesty. Japonská sociální demokracie proto pozvala prostřednictvím IUSY do země sociální demokraty ze střední a východní Evropy, aby hovořili o zkušenostech s vlivy geopolitického střetu mezi Východem a Západem. Viz LUŽA, Radomír: *Československá sociální demokracie*, s. 102.

90 Heinz Nittel (1930–1981), sociálně demokratický politik. Od roku 1945 člen rakouské Socialistické mládeže a v letech 1954–1964 její předseda, 1965–1969 okresní tajemník SPÖ ve Floridsdorfu. Zastával funkci vídeňského radního. Stal se prezidentem rakousko-izraelské společnosti. V letech 1957–1963 zástupce generálního tajemníka IUSY ve Vídni, 1961–1963 odpovědný redaktor *IUSY Bulletinu*. Dne 1. 5. 1981 byl před svým domem v Hietzingu zastřelen palestinským teroristou ze skupiny Abu Nidal. Ve Vídni nese Nittelovo jméno obytný komplex v XXI. okrese (Heinz Nittel Hof) a ulice ve čtvrti Hietzing (Heinz Nittel Weg).

Tigris Ti poslal brožury, stále ale nevím, které jsi chtěl, snad toho Radimského⁹¹, ne? Politicky: Rada [svobodného Československa] dostala peníze, a bude dostávat pravidelné subvence. V ACENU⁹², mimo Poláku, je veliká snaha dělat pro-adenauerovskou politiku.⁹³ Kam s tím chtějí přijít, nevím. Zenkl je v tomto pevný, ovšem jsme s Poláky sami. Příštím předs[edou] ACENU bude asi Maďar, snad Nagy⁹⁴, to by nám bylo nebezpečné. Ale o všem až ústně.

Piš.

Pac a pusu,
Tvůj Radomír

AMR, f. J. Jonáš-redakce VSL, k. 21. Strojopis, 1 strana, psáno bez diakritiky.

DOKUMENT 4

3. srpen 1960 – Vídeň. Dopis Josefa Jonáše Radomíru Lužovi.

3. srpna 1960

Milý Radomírku,
děkuji za dopisy a nezlob se, že dlouho nepíši. Je zde již tři týdny Vostřejš⁹⁵ s man-

-
- 91 Ladislav Radimský (1898–1970), prozaik, esejista (pseudonym Petr Den). Od roku 1920 diplomat na čs. vyslanectví v Bukurešti, Berlíně a Bernu. V letech 1945–1946 v Londýně čs. zástupce u Přípravné komise pro Spojené národy, do roku 1948 zástupce Jána Papánka v OSN v New Yorku. Po únoru 1948 vystoupil z čs. státních služeb a emigroval. Pracoval v sekretariátu OSN. V roce 1958 založil v USA s prof. Václavem Hlavatým SVU.
- 92 Shromáždění porobených evropských národů (Assembly of Captive European Nations, ACEN), reprezentativní orgán demokratického odboje středo- a východoevropských zemí proti komunistické a sovětské nadvládě, bylo založeno v roce 1954. V ACEN zastupoval Radomír Luža od roku 1958 RSC. V září 1961 členové politického výboru RSC vytvořili novou zastřešující organizaci Výbor svobodného Československa (VSC). Ten zastupoval všechny čs. exilové strany s výjimkou národních socialistů a přes odpor Petra Zenkla získal právo reprezentovat Československo v rámci ACEN. Vstup VSC do ACEN podpořil i nový předseda této organizace Maďar Ferenc Nagy. RAŠKA, Francis D.: *Opuštění bojovníci*, s. 234–242; ČELOVSKÝ, Bořivoj: *Politici bez moci. První léta exilové Rady osvobozeného Československa*. Tilia, Šenov u Ostravy 2000, s. 177–180.
- 93 Konzervativní orientace zahraniční politiky západoněmeckého kancléře Konrada Adenauera zaměřená na spolupráci s pravicovými silami v Evropě socialistům nevyhovovala. V této souvislosti Radomír Luža pozitivně hodnotil Petra Zenkla (v té době předsedu ACEN), jenž se postavil proti sílící adenauerovské orientaci v ACEN.
- 94 Lužův odhad nebyl přesný. Předsedové ACEN se střídali v ročních cyklech. Petra Zenkla v září 1960 vystřídal Litevec Václav Sidzikauskas. Až po něm byl zvolen bývalý představitel pravicově orientované maďarské malorolnické strany Ferenc Nagy (1903–1979), poslední demokraticky zvolený předseda maďarské vlády. Nebezpečí volby Nagy Luža neviděl jen v podpoře adenauerovského směru v ACEN. Nagy měl lepší vztahy s pravicově orientovaným Jozefem Lettrichem reprezentujícím v RSC protizenklovskou opozici.
- 95 Arnošt Vostřejš (1905–1992), sociální demokrat, za války člen odbojové skupiny Rada tří a později odbojový spolupracovník Radomíra Luži a Josefa Jonáše. Po komunistickém převratu v únoru 1948 byl zatčen StB a vyslýchán. Od roku 1949 žil v exilu (Chile, Austrálie) a v témže roce byl zvolen členem ÚVV exilové ČSSD. Po roce 1990 se vrátil do Československa.

želkou. Přijel přes Německo z Londýna a [je] velmi rozladěn z chvilkové schůzky s Mokřým, Holubem a Bernardem, velmi rozladěn a zklamán, [jeho] manželka říká, že je škoda, že tam vůbec jezdili. Tak víš, že mimo ostatní práce nemám na psaní mnoho času. Arnošt je zklamán, že tu nejsi, počítal s tím, že Tě zde již zastane. Škoda.

A nyní k věcným otázkám – bytu: [...]⁹⁶

Zásuvky a vypínače, to vše si [Tvoje] manželka prohlédne a rozhodne sama, až zde bude, kde chce zásuvky a vypínače mít. Několik zásuvek tam Bargilovi⁹⁷ přidělával Poldi⁹⁸ a dráty jsou taženy jen po zdi. V každém pokoji však samozřejmě vypínač i zásuvka je. – Manželka bude mít hned na rohu výbornou a levnou českou hospodu na jídlo i pití. Byl jsem tam včera s Arnoštem, je nadšen. – A pokud se týká zainstalování bomby⁹⁹, to bys musil provést sám, do toho se Ti nebudou plést.

Domovnice bude na posluhy k dispozici – mluvil jsem s ní, souhlasí a těší se, že si něco přivydělá. Pokud se týká placení, to vše se dá domluvit, až zde bude [Tvoje] manželka.

AFCR – již jsem Ti psal, ať si to dají za klobouk. Je to pravděpodobně záležitost a přátelská služba „dobrých přátel“. Tábořský¹⁰⁰ již z Mnichova definitivně odejel, před odjezdem mi telefonoval, abych tu zdejší kancelář likvidoval. Mají kancelář ve středisku pražských špiclů – a najednou na to konečně přišli!¹⁰¹ Nábytek dávám ke špeditérovi do skladiště.

96 Z dopisu byla redakcí autorů odstraněna pasáž, kde Jonáš řeší provozní záležitosti související s Lužovým stěhováním.

97 Menahem Bargil, vlastním jménem Manfred Berglass (1922–?), sociálně demokratický politik. Po skončení 2. světové války žil v Izraeli, působil mj. v Tel Avivu jako oblastní tajemník sionisticky orientované socialistické strany Mapai. Funkci zástupce generálního tajemníka IUSY vykonával v letech 1954–1957. Zabýval se přitom především o problematiku rozvojových zemí. Blíže viz LUŽA, Radomír: *History of the International Socialist Youth Movement*, s. 166, 277.

98 Míněn Jonášův blízký přítel Leopold Gratz, viz výše.

99 Jonáš zde reaguje na Lužovy obavy z případných akcí StB v rámci stěhování do Vídně, které Luža vyjádřil v dopise z 24. 6. 1960.

100 Ivan Tábořský (1915–2007), bratr diplomata a osobního tajemníka prezidenta Edvarda Beneše Eduarda Tábořského. Za okupace internován s dalšími členy rodiny v táboře ve Svatobořicích. Od května 1945 do listopadu 1946 pracoval na Ministerstvu zahraničních věcí. Poté byl od září 1948 členem československé delegace u OSN, kde spolupracoval s Jánem Papánkem. Pracoval pro AFCR v New Yorku, v letech 1958–1960 byl evropským ředitelem AFCR v Mnichově. Po návratu do USA působil jako profesor Texaské univerzity v Arlingtonu.

101 Vedoucím vídeňské kanceláře AFCR byl od roku 1957 až do smrti v říjnu 1959 bývalý velvyslanec ČSR ve Švýcarsku Jindřich Andrial. Josef Jonáš zřejmě likvidaci vídeňské pobočky v létě 1960 zajistil. Není jasné, zda Tábořského prosba vycházela z obav ze sledování aktivit AFCR z Československa, či zda hrály roli ekonomické problémy fondu, nebo skutečnost, že na budovu, kde měl fond sídlo, byl již v roce 1959 výdán havarijný výměr a nájemci byli nuceni k vystěhování. Kancelář sídlila v Národním domě na Turnergasse 9 v XV. okrese. Tradiční bašta české menšiny ve Vídni se od 50. let stala předmětem sporů mezi demokraticky a prokomunisticky orientovanou částí menšiny. Komunisté přes československé velvyslanectví ve Vídni (rezidentura StB) získávali od 50. let v družstvu Národního domu stále silnější vliv, a to i skrze nabídky na financování jeho nutné rekonstrukce. Blíže viz např. JERÁBEK, Vojtěch: *Českoslovenští uprchlíci ve studené válce*, s. 122, 127; *Archiv Hotelu Pošta*, f. Barák – Zápisy vedení 50. léta, k. 8.

To Kurtovo¹⁰² psaní si strč za klobouk, jsou to nepřekonatelní volové, ba hovada. Jen nevěř jedině řádce, zvláště od toho slabomyslného gaunera Kurta. Stejně tak ovšem od slavomana, který již dávno patří do blázince, Heinze [Nittela]. Před časem mi říkal, že je vše vyřízeno a že má již listinu o Tvém vlastnictví bytu v kapse.¹⁰³ Před týdnem mi říkal, že ještě chybí nějaké vysvětlení, že prý nesmí byty dávat cizincům, pak prý se ale zjistilo, že to možné je, ale že notář s Tebou něco chce (sic) mluvit nebo vyjasnit. Souhlasil, že to počká, až přijedeš. Ten Heinz je takový vůl, že mi spadne kámen ze srdce, až zde budeš a celá věc bude vyřízena, bojím se stále, že se to může sprasit.

[...]¹⁰⁴

Díky za zaplacení drahé gramofonové desky pro Menšinovou radu. Příslušnou částku Ti připisuji k dobru k penězům, které zde od Tebe mám. Díky za zaplacení.

O telefonátu Jiřího [Horáka] do Vídně vím – žádal nějaké doporučující dopisy na různé organizace do Japonska. Berlín byl opět přesunut, nevím, jaké je nové datum.¹⁰⁵ Četl jsem v novinách, že Jiří promoval a je doktorem filosofie¹⁰⁶. Již léta jsme spolu nevyměnili ani řádek, prosím Tě proto, jakmile se s ním sejdeš, či budeš mít čas, zatelefonuj mu srdečnou gratulaci mým jménem. Díky.

Brožury od Tigrida; podívej se, to je tak. S vámi je řeč jako rozprávka a myslím, že je škoda psaní. Na jedné straně se dovídám z krajanského a exilového tisku, co všechno „Svědectví“ vydává atd. A na druhé straně čtu v dopisech, jak si váží Vídně, co by se všechno dalo dělat a zda mám nějaké plány a nápady, že tam v USA je nyní jakási stagnace a neví nikdo co dělat atd., a když napíše o tom, že jsem se dověděl, že bylo něco vydáno a že bych trochu potřeboval jak v Rakousku, tak také pro ČSR, tak nedostanu buď odpověď žádnou, nebo s bídou tři kousky a basta. A když napíše cokoli, jakékoliv náměty a plány, i věci nutně spěchající, tak týdnů nevím, zda vůbec dopis došel či co se děje. Ale o tom si povíme, až přijedeš. Je to hospodaření, které má jeden název: turecké.

Nestalo se něco s Adámekem¹⁰⁷? Mám dojem, že se plně potvrdily moje obavy, které jsem Ti zde říkal. Ba víc než potvrdily! Ale také o tom až přijedeš. Peníze nemusí a většinou nejsou všechno! Kdo je to ten Brázda¹⁰⁸, co převzal AFCR po Táborském v Mnichově?

102 V tomto případě se dle mínění autorů jednalo o vídeňského sociálně demokratického politika a funkcionáře IUSY Kurta Hawlicka.

103 Lužoví měli ve Vídni zřejmě bydlet v bytě, který předtím obývali zástupci generálního tajemníka IUSY (do roku 1957 Menahem Bargil, poté Heinz Nittel).

104 Z dopisu byla redakcí autorů odstraněna pasáž, kde Jonáš řeší předání financí na vybavení bytu a platby řemeslníkům.

105 Není jasné, o co konkrétně šlo. Mohlo by jít o jednání exekutivy IUSY v Berlíně v roce 1962 nebo nějaké akce související s tábory IUSY, jež ve městě probíhaly od léta 1959 a zabývaly se problémy dekolonizace severoafrických zemí.

106 Blíže k Jiřímu Horákovi i jeho akademické kariéře viz výše.

107 Jan Adámek byl spolupracovníkem AFCR, od roku 1966 pak vedoucím jeho vídeňské kanceláře. Viz JERÁBEK, Vojtěch: *Českoslovenští uprchlíci ve studené válce*, s. 131.

108 Jan Jaroslav Brázda (1924–1982), se jako student zapojil do protikomunistického odboje. Byl zatčen a nasazen na práci v uranových dolech v Jáchymově. Podařilo se mu uprchnout do Západního

V Československu nastává nyní kritická situace pro církve – měl jsem zde několik zoufalých farářů. Vostřejš zde čeká na matku své ženy, která prý si zažádala o povolení k vycestování do Chile. Velmi se mu zde líbí a je plný plánů také do budoucna.

Konečně se tedy Tvůj příjezd blíží, těch několik týdnů uběhne jako voda a budeš zde. Opakuji: [Tvoji] manželku budu čekat (doufám, že ji poznám!) v pondělí 29. srpna v 9,40 hodin na Západním nádraží a odvezu [ji] do hotelu, který pro ni určite najdu. Ostatní – malování a posluha – je připraveno tak, že si přesně domluví po příjezdu sama, podle toho, jak jí bude vyhovovat.

Moc srdečných pozdravů a přání pěkné cesty posílá

Tvůj Jožka

AMR, f. J. Jonáš-redakce VSL, k. 21. Strojopis, 2 strany.

Německa a odtud do USA, kde získal v roce 1956 doktorát z politologie. V roce 1960 vystřídal Ivana Táborského v čele evropské centrály AFCR v Mnichově, kterou vedl do června 1965.